

Akademia im. Jana Długosza
w Częstochowie

WSPÓŁCZESNE PROBLEMY W ADMINISTRACJI PUBLICZNEJ

Wybrane zagadnienia

Pod redakcją
Pawła CHMIELNICKIEGO
Ewy KSIĄŻEK
Krzysztofa WINIARSKIEGO

Częstochowa 2008

Arkadiusz WUDARSKI

Wspólny System Odniesienia – na drodze do Europejskiego Kodeksu Cywilnego?

A. Wprowadzenie

Jednym z głównych zadań Unii Europejskiej jest zaspokajanie potrzeb jej obywateli przez stworzenie takich ram prawnych, które – przy zapewnieniu właściwej ochrony konsumenta oraz przestrzeganiu zasad uczciwej konkurencji – umożliwią swobodny rozwój gospodarczy. Postępująca integracja stale powiększającego się wspólnego rynku europejskiego wymusza dostosowanie prawa do zmieniającej się rzeczywistości. Za szybkim postępem gospodarczym nie zawsze jednak nadąża prawodawca europejski, który musi sprostać coraz to nowym wyzwaniom. Istniejące różnice między regulacjami prywatnoprawnymi w poszczególnych państwach członkowskich w znacznym stopniu utrudniają mu to zadanie. Nierzadko napotyka on na bariery, z którymi w ramach istniejących struktur i instytucji prawnych nie jest sobie w stanie poradzić. W takiej sytuacji nie powinno dziwić, że zarówno na płaszczyźnie politycznej, jak i naukowej podejmowane są inicjatywy mające zaradzić piętrzącym się problemom. Coraz częściej podkreśla się konieczność znalezienia rozwiązań systemowych. Nie wyczerpując problematyki warto wskazać inicjatywy podejmowane przez instytucje Unii Europejskiej, przybliżyć jedną z wiodących grup badawczych zajmujących się europejskim prawem prywatnym, a także zaprezentować stan prac nad Wspólnym Systemem Odniesienia (WSO).

B. Inicjatywy Unii Europejskiej dotyczące harmonizacji prawa prywatnego

1. Instytucją Unii Europejskiej, która zainicjowała polityczną dyskusję nad harmonizacją prawa prywatnego był Parlament Europejski. W rezolucji z 26 maja 1989 r.¹ Parlament zwrócił uwagę na konieczność ujednoczenia prawa

¹ Rezolucja w sprawie ujednoczenia prawa prywatnego państw członkowskich, Dz. U. WE z 26 czerwca 1989 r. seria C, nr 158, s. 400.

prywatnego państw członkowskich, zachęcił do podjęcia prac nad europejską kodyfikacją tej dziedziny prawa oraz zaapelował o udzielenie wsparcia instytucjom prowadzącym badania w tym zakresie.² Parlament ponowił swój apel w rezolucji z 6 maja 1994 r.³ Swoje poparcie dla europeizacji prawa prywatnego podtrzymał również w kolejnych rezolucjach wydanych w latach 2000–2003.⁴

2. W przeciwieństwie do Parlamentu Komisja Europejska długo nie wykazywała zainteresowania tą tematyką. Dopiero w wydanym 11 lipca 2001 r. komunikacie o europejskim prawie umów⁵ włączyła się do dyskusji na temat potrzeby zbliżenia ustawodawstw krajów członkowskich w zakresie prawa prywatnego.⁶ Komisja dokonała przeglądu obowiązującego prawa wspólnotowego⁷ i przedstawiła cztery możliwe kierunki działania:⁸

- a) nieangażowanie się instytucji europejskich w proces harmonizacji;⁹
- b) popieranie rozwoju wspólnych zasad prawa umów, prowadzących do zbliżenia krajowych porządków prawnych;¹⁰
- c) poprawa jakości istniejącego prawa europejskiego;¹¹
- d) przyjęcie nowej obszernej regulacji na poziomie europejskim.¹²

Komisja zaznaczyła przy tym, że lista wskazanych przez nią kierunków nie ma charakteru zamkniętego i zaprosiła do udziału w publicznej debacie. Komunikat wzbudził duże zainteresowanie i rozpoczął proces konsultacji, w ramach

² J. Pisuliński, *Kilka pytań o europejski kodeks cywilny*, TPP 2/2006, s. 99; H. Beale, *The Development of European Private Law and the European Commission's Action Plan on Contract Law*, „Juridica International” 10/2005, s. 6.

³ Rezolucja w sprawie harmonizacji niektórych działów prawa prywatnego państw członkowskich, Dz. U. WE z 25 lipca 1994 r., seria C, nr 205, s. 518.

⁴ Rezolucja z 16 marca 2000 r. w sprawie programu ustawodawczego Komisji na rok 2000, Dz. U. UE z 29 grudnia 2000 r., seria C, nr 377, s. 323; rezolucja z 15 listopada 2001 r. o zbliżaniu prawa cywilnego i handlowego Państw Członkowskich, Dz. U. UE z 13 czerwca 2002 r., seria C, nr 140E, s. 538; rezolucja z 2 września 2003 r. w sprawie komunikatu Komisji dotyczącego spójniejszego europejskiego prawa umów – Plan Działania, Dz. U. UE z 25 marca 2004 r., seria C, nr 76 E, s. 95; zob. R. Mańko, *Prawo prywatne w Unii Europejskiej. Perspektywy na przyszłość*, Warszawa 2004, s. 58 i n.; o rezolucji PE z 2001 r. zob. też: Ch. von Bar, *Od zasad do kodyfikacji: perspektywy europejskiego prawa prywatnego*, KPP 2/2002, s. 310.

⁵ Dz. U. UE z 13 września 2001 r., seria C, nr 255, s. 1.

⁶ Zob. Ch. von Bar, KPP 2/2002, s. 308 i n.; J. Rajski, *Kierunki rozwoju europejskiego prawa kontraktów*, KPP 1/2002, s. 213 i n.

⁷ Ważniejsze regulacje *acquis communautaire* dotyczące prawa prywatnego wymienione zostały w załączniku nr 1 (s. 13 i n.); lista międzynarodowych aktów prawnych dotyczących prawa umów zawarta jest w załączniku nr 2 (s. 34 i n.); załącznik nr 3 (s. 40 i n.) wskazuje natomiast sposób regulacji konkretnych zagadnień prawnych (odnoszących się do umowy, zobowiązań umownych i przedumownych, skutków niewykonania zobowiązania, odpowiedzialności pozaimprownej etc.) w prawie europejskim i międzynarodowym.

⁸ Zob. J. Rajski, KPP 1/2002, s. 215 i n.

⁹ Pkt 4.1, nb. 49–51 komunikatu z 2001 r.; za tym kierunkiem opowiada się R. Mańko, 2004, s. 62.

¹⁰ Pkt 4.2, nb. 52–56 komunikatu z 2001 r.

¹¹ Pkt 4.3, nb. 57–60 komunikatu z 2001 r.

¹² Pkt 4.4, nb. 61–69 komunikatu z 2001 r.

którego głos zabrali przedstawiciele wielu opiniotwórczych środowisk. Dyskusja ujawniła duże rozbieżności co do wizji europejskiego prawa prywatnego, przy czym większość uczestników odrzuciła skrajne rozwiązania i opowiedziała się za poprawą jakości *acquis* (wariant c), a także za stopniową konwergencją prawa krajowego (wariant b).¹³

3. Podsumowanie procesu konsultacji stanowi opublikowany w styczniu 2003 r. Plan Działania.¹⁴ Dokument przedstawia szereg problemów związanych z *acquis*, podkreśla konieczność podniesienia jego jakości i spójności w zakresie prawa umów, a także wskazuje różnice prawno-systemowe istniejące między krajami członkowskimi, które utrudniają sprawne funkcjonowanie rynku wewnętrznego. Nie widząc konieczności rezygnacji z reform sektorowych prowadzonych w dotychczasowej formie, Komisja przeformułowała kierunki działania¹⁵ i wzywa do dyskusji nad (1) poprawą spójności *acquis*, (2) opracowaniem standardowych ogólnych warunków umów w Unii Europejskiej, a także (3) do prowadzenia dalszych badań w celu odpowiedzi na pytanie, czy istnieje potrzeba stworzenia wzorca regulacji prawnej na poziomie europejskim, którego zastosowanie nie ograniczałoby się do jednego sektora, a miało charakter kompleksowy (tzw. instrument opcjonalny).¹⁶ Za narzędzie najlepiej nadające się do realizacji tych celów uznano Wspólny System Odniesienia.¹⁷

4. Komisja rozwinęła i uszczegółowiła kierunki dalszych prac określonych w Planie Działania w wydanym w październiku 2004 r. komunikacie: „Europejskie prawo umów i weryfikacja *acquis*: rozwój”.¹⁸ Komunikat podaje przykłady i wskazuje różne możliwości wykorzystania WSO, choć nie wypowiada się jednoznacznie co do jego ostatecznej formy i zastosowania.¹⁹ Na tym etapie konsultacji Komisja przychyliła się raczej do nadania WSO niewiążącego charakteru, choć nie przesądza jego ostatecznego kształtu prawnego i sygnalizuje możliwość zmiany stanowiska.²⁰ Komisja wyraźnie zaznacza, że jej celem nie jest stworzenie europejskiego kodeksu cywilnego w tradycyjnym tego słowa znaczeniu.²¹

¹³ M. Boszko, *Plan działania komisji Europejskiej w zakresie europejskiego prawa umów*, TPP 1/2006, s. 8 i n.; J. Rajski, *Nowy etap rozwoju europejskiego prawa prywatnego*, KPP 1/2006, s. 110; J. Pisuliński, TPP 2/2006, s. 100; Rajski, KPP 1/2002, s. 218 i n.

¹⁴ Komunikat Komisji z 12 lutego 2003 r. *Spójniejsze europejskie prawo umów – Plan Działania*, Dz. U. UE z 15 marca 2003 r. seria C, nr 63, s. 1.

¹⁵ M. Kenny, *Plan Działania w zakresie europejskiego prawa umów (2003): czy Komisja na pewno miała rację?*, 1/2005 KPP, s. 264.

¹⁶ M. Boszko, TPP 1/2006, s. 14 i n.

¹⁷ Nb. 59 i n. Planu Działania z 2003 r.; krytycznej ocenie Plan Działania poddaje M. Kenny, 1/2005 KPP, s. 265 i n.

¹⁸ Komunikat z 11 października 2004 r. (COM(2004) 651).

¹⁹ Pkt 2. komunikatu z 2004 r.

²⁰ Pkt 2.1.3 komunikatu z 2004 r.

²¹ Pkt 2.3 komunikatu z 2004 r.

Komunikat precyzuje zasady opracowania WSO.²² Za ważne zadanie uznano zapewnienie udziału w pracach wszystkim zainteresowanym stronom.²³ W tym celu określono kryteria uczestnictwa, które następnie uwzględnione zostały przy tworzeniu struktury techniczno-organizacyjnej (portal internetowy, sieć ekspertów, konferencje, prace badawcze, finansowanie, etc.).²⁴ Dokument zawiera również propozycję struktury samego WSO.²⁵ Jego główną część mają tworzyć wzorcowe reguły, a ich podstawowym celem ma być dostarczenie ustawodawcom pewnego rodzaju wskazówek przy stanowieniu prawa. Wzorcowe reguły powstać mają na podstawie zasad prawa umów oraz definicji głównych pojęć. Jako podstawowe kryterium włączenia zagadnień prawnych do WSO uznano ich przydatność dla zwiększenia spójności *acquis*. Komisja uznała, że kryterium to spełniają umowy konsumenckie i ubezpieczeniowe, a w kręgu zainteresowań pozostaje umowa sprzedaży, umowa o świadczenie usług oraz klauzule odnoszące się do tytułu własności towarów. WSO ma również rozwiązać problemy wynikające z wzajemnej relacji między prawem umów a prawem majątkowym.

Komunikat wskazuje Komisję jako koordynatora prac, określa czas i sposób procesowania oraz zastrzega, że Komisja nie będzie związana projektem przygotowanym przez grupy naukowo-badawcze i dopuszcza możliwość wprowadzenia do niego zmian dla osiągnięcia celów Planu Działania.²⁶

5. Choć poprawą jakości prawodawstwa europejskiego interesują się również inne organy Unii Europejskiej,²⁷ to głównym propagatorem harmonizacji prawa prywatnego w dalszym ciągu pozostaje Parlament Europejski. Do wydanych wcześniej rezolucji dodał on w 2006 r. dwie kolejne.²⁸ Uznając WSO za najważniejszą bieżącą inicjatywę w dziedzinie prawa prywatnego Parlament ponownie wyraził przekonanie, że jednolity rynek wewnętrzny nie może stać się w pełni funkcjonalny, jeżeli nie zostaną podjęte dalsze kroki w kierunku ujednoczenia prawa.²⁹ Parlament zadeklarował jednocześnie poparcie dla

²² Pkt 3 komunikatu z 2004 r.; krytycznie o komunikację: M. Kenny, 1/2005 KPP, s. 274 i n.

²³ Pkt 3.1.2 komunikatu z 2004 r.

²⁴ Komisja podjęła decyzję o sfinansowaniu trzyletnich badań naukowych w tym zakresie w ramach Szóstego Programu Ramowego (pkt 3.1.1 komunikatu z 2004 r.); decyzja nr 1513/2002/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 27 czerwca 2002 r. dotycząca Szóstego Programu Ramowego Wspólnoty Europejskiej w dziedzinie badań, rozwoju technologicznego i demonstracji, przyczyniającego się do utworzenia Europejskiej Przestrzeni Badawczej i innowacji (2002–2006); Dz. U. UE z 29 sierpnia 2002 r., seria L, nr 232, s. 1.

²⁵ Pkt 3.1.3, a także załącznik nr 1 do komunikatu z 2004 r.

²⁶ Pkt 3.2 komunikatu z 2004 r.

²⁷ Zob. Program Haski Rady Europejskiej (pkt 3.4.4), Dz. U. UE z 3 marca 2005 r. seria C, nr 53, s. 1; wcześniejsze inicjatywy zob. R. Mańko, 2004, s. 59 i n.; Ch. von Bar, KPP 2/2002, s. 308.

²⁸ Rezolucja z 23 marca 2006 r. w sprawie europejskiego prawa umów i rewizja dorobku prawnego: kierunek (2005/2022(INI)); rezolucja z 7 września 2006 r. w sprawie europejskiego prawa umów (P6_TA(2006)0352).

²⁹ Pkt 1 wskazanych wyżej rezolucji (przyp. 28).

szerokiego zakresu prac w tym obszarze, tak aby nie koncentrowały się one wyłącznie na przeglądzie *acquis* i nie ograniczały się do prawa konsumenckiego, ale miały charakter uniwersalny, dotyczyły różnego rodzaju umów oraz obejmowały część ogólną prawa zobowiązań. Aby zagwarantować możliwość elastycznej reakcji na zmieniające się okoliczności Parlament opowiedział się za przyjęciem przepisów o charakterze ogólnym dającym sądowi niezbędny zakres swobody przy orzekaniu. Nie przesądzając ostatecznej formy oraz celu realizowanego projektu Parlament wezwał do zachowania najwyższej staranności w celu zapewnienia jak najlepszych wyników prac, które w perspektywie długoterminowej mogą stać się instrumentem prawotwórczym i dać podstawę do stworzenia europejskiego kodeksu cywilnego. Parlament zwraca też uwagę na poszanowanie różnych tradycji i systemów prawnych oraz właściwe wyważenie interesów różnych grup. Rezolucje wzywają Komisję do ścisłej współpracy i włączenia Parlamentu do prac nad WSO.³⁰

Ostatnią rezolucję w sprawie europejskiego prawa umów Parlament wydał 12 grudnia 2007 r.³¹ Koresponduje ona z wcześniejszymi rezolucjami.³² Parlament z zadowoleniem przyjmuje opracowanie projektu WSO,³³ wzywa Komisję do przedstawienia jasnego planu działania i zakresu dalszych prac³⁴ i nalega na włączenie go w ten proces.³⁵ Opowiadając się za podejściem horyzontalnym Parlament ponownie wskazuje na konieczność szerokiego ukształtowania WSO, wykraczającego poza prawo ochrony konsumenta i uwzględniającego część ogólną prawa umów.³⁶

C. Grupy badawcze

Harmonizacja prawa prywatnego w Europie od dawna jest przedmiotem zainteresowania świata nauki. Prace badawcze w tym obszarze rozpoczęły się długo przed pierwszymi działaniami na płaszczyźnie politycznej. Za prekursora europejskiej harmonizacji prawa prywatnego uchodzi Komisja do spraw Europejskiego Prawa Umów,³⁷ nazywana też często od nazwiska jej przewodniczą-

³⁰ Za przyznaniem Parlamentowi jako przedstawicielowi społeczeństwa europejskiego większego wpływu na prace nad projektem opowiedzieli się m.in.: G. Wagner, *Die soziale Frage und der Gemeinsame Referenzrahmen*, ZEuP 1/2007, s. 190; J. Pisuliński, TPP 2/2006, s. 103; M. Heselink, *Polityczne aspekty europejskiego kodeksu cywilnego*, KPP 2/2006, s. 330 i n.

³¹ P6_TA(2007)0615.

³² Zob. też: rezolucja z 4 września 2007 r. w sprawie instytucjonalnych i prawnych skutków stosowania instrumentów tzw. „prawa miękkiego” (P6_TA(2007)0366); rezolucja z 4 września 2007 r. w sprawie lepszego stanowienia prawa w Unii Europejskiej (P6_TA(2007)0363).

³³ Pkt 1 rezolucji Parlamentu z 2007 r.

³⁴ Pkt 2 rezolucji Parlamentu z 2007 r.

³⁵ Pkt 3 rezolucji Parlamentu z 2007 r.

³⁶ Pkt 7 i 8 rezolucji Parlamentu z 2007 r.

³⁷ Commission on European Contract Law; http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/.

cego Komisją Lando.³⁸ Zewnętrznym impulsem do powstania grupy była Konwencja Rzymska z 19 czerwca 1980 r. o prawie właściwym dla zobowiązań umownych,³⁹ która poszukując rozwiązań na płaszczyźnie kolizyjno-prawnej mogła stanowić – zdaniem Ole Lando – jedynie etap przejściowy na drodze do harmonizacji.⁴⁰ Pierwsze oficjalne posiedzenie Komisji Lando odbyło się w Hamburgu w 1982 r. W trakcie długoletnich prac wyodrębniły się trzy różne zakresy badawcze, realizowane przez Komisję w latach 1980–1990, 1992–1996, 1997–2001.⁴¹ Efektem tych prac są zasady europejskiego prawa umów (*Principles of European Contract Law – PECL*).⁴² Wraz z ukończeniem prac nad trzecią częścią PECL grupa zakończyła swoją działalność. Za jej sukcesorkę uważa się Grupę Studyjną do spraw Europejskiego Kodeksu Cywilnego.⁴³

Obecnie prace dotyczące integracji europejskiego prawa prywatnego prowadzone są również przez szereg innych grup badawczych.⁴⁴ Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje Grupa Badawcza do spraw Obowiązującego Prawa Prywatnego Wspólnoty Europejskiej⁴⁵ nazywana powszechnie Grupą *Acquis*. Prace Grupy koncentrują się na analizie bieżącego stanu rozwoju prawa wspólnotowego, ułatwiają wyszukanie odpowiednich aktów prawnych i orzecznictwa, a poprzez to umożliwiają wyodrębnienie wspólnych cech, sprzeczności i luk w *acquis*.⁴⁶ Grupa ta jest odpowiedzialna za opracowanie, transpozycję i interpretację prawa Wspólnoty Europejskiej. Zasady *acquis* stanowią próbę przedstawienia i usystematyzowania obszernego i dość niespójnego zbioru przepisów prawa prywatnego Wspólnoty Europejskiej. W procesie opracowywania projektu WSO Grupa *Acquis* ma za zadanie sprawdzać, czy projekt właściwie oddaje istniejące prawo wspólnotowe.⁴⁷ Zasady *acquis* to jedno ze źródeł, na których opiera się praca Zespołu ds. Kompilacji i Redakcji.

³⁸ Sceptycznie o organizacji i celach Komisji w nawiązaniu do historycznego sporu Savigny'ego z Thibautem: R. Mańko, 2004, s. 39 i n.

³⁹ Dz. U. WE z 9 października 1980 r. seria L, nr 266, s. 1.

⁴⁰ M.R. McGuire, *Ziele und Methode der Study Group on a European Civil Code* [w:] *Zeitschrift für Rechtsvergleichung (ZfRV)*, 10/2006, s. 164.

⁴¹ McGuire, *ZfRV* 10/2006, s. 165.

⁴² Zob. A. Brzozowski [w:] *System Prawa Prywatnego, Prawo Zobowiązań – część ogólna*, tom 5, Warszawa 2006, s. 398 i n.; J. Beldowski, A. Kozioł, *Europejskie prawo umów*, KPP 3/2006, s. 847 i n. (polskie tłumaczeniem III części PECL: s. 860 i n.); J. Beldowski, *Europejskie prawo umów*, KPP 3/2004, s. 801 i n. (polskie tłumaczenie PECL: s. 815 i n.); wybrane przepisy komentuje Mańko, 2004, s. 42 i n.

⁴³ Por. Ch. von Bar, KPP 2/2002, s. 306 i n.

⁴⁴ Por. H. Beale, *Juridica International* 10/2005, s. 5 i n.

⁴⁵ Research Group on the Existing EC Private Law; <http://www.acquis-group.org/>.

⁴⁶ O pracach Grupy *Acquis*: R. Schulze, *Der Acquis communautaire und die Entwicklung des europäischen Vertragsrechts* [w:] R. Schulze, M. Ebers, Ch. Grigoleit (wyd.), *Informationspflichten und Vertragsschluss im Acquis communautaire*, Tübingen 2003, s. 10 i n.

⁴⁷ O zasadach *acquis* w WSO: R. Schulze, *Gemeinsamer Referenzrahmen und acquis communautaire*, ZEuP 1/2007, s. 137 i n.

Sieciowa współpraca badaczy CoPEL⁴⁸ zapoczątkowana w ramach Szóstego Programu Ramowego Unii Europejskiej do spraw Badań obejmuje również Grupę Projektową do spraw Zasad Europejskiego Prawa Umów Ubezpieczeniowych (*Insurance Group*),⁴⁹ Grupę Wspólnego Rdzenia (*Trento Group*),⁵⁰ Grupę Badawczą do spraw Oceny Wpływu Gospodarczego Przepisów Prawa Umów (*Economic Impact Group*),⁵¹ Akademię Prawa Europejskiego (ERA),⁵² Stowarzyszenie im. Henri Capitant'a⁵³ wraz z *Société de Législation Comparée* oraz *Conseil Supérieur du Notariat*, a także Zespół Badawczy z Uniwersytetu Paris-Sud (*Database Group*).⁵⁴

Wśród innych instytucji i grup naukowych zajmujących się tą tematyką wymienić można m.in.:⁵⁵ Stowarzyszenie do spraw Europejskiego Prawa Umów (SECOLA),⁵⁶ Akademię Europejskich Prawników Prawa Prywatnego (*Gandolfi Group*),⁵⁷ a także Europejski Instytut Uniwersytecki we Florencji (EUI).⁵⁸ Do wiodących grup naukowych badających europejskie prawo prywatne należy wspomniana już Grupa Studyjna do spraw Europejskiego Kodeksu Cywilnego.

D. Grupa Studyjna

Grupa Studyjna do spraw Europejskiego Kodeksu Cywilnego⁵⁹ powstała w 1998 r. z inicjatywy Christiana von Bara przy wsparciu Ole Lando, Arthura Hartkampa i Ulricha Drobniga.⁶⁰ Jest to niezależna grupa badawcza, która nawiązuje do swojej poprzedniczki – Komisji Lando, wykorzystuje jej dorobek i kontynuuje prace nad rozwojem europejskiego prawa umów.⁶¹ Bezpośrednim bodźcem do zawiązania się grupy była konferencja haska *Towards a European Civil Code*, którą w 1997 r. zorganizowało holenderskie ministerstwo sprawie-

⁴⁸ CoPEL powstał w maju 2005 r. jako struktura zrzeszająca uniwersytety, instytucje i organizacje oraz ponad 150 badaczy ze wszystkich krajów członkowskich; www.copecol.org/.

⁴⁹ Project Group „Restatement of European Insurance Contract Law”; <http://www.restatement.info/>.

⁵⁰ Common Core Group; <http://www.jus.unitn.it/dsg/common-core/>.

⁵¹ Research Group on the Economic Assessment of Contract Law Rules; <http://www.tilburguniversity.nl/tilec/>.

⁵² Academy of European Law; <http://www.era.int/>.

⁵³ Association Henri Capitant; <http://membres.lycos.fr/HenriCapitant/sommaire.htm/>.

⁵⁴ <http://www.jm.u-psud.fr/icd/>.

⁵⁵ Szerszy przegląd grup badawczych zob.:

<http://www.ipr.uni-koeln.de/eurprivr/arbeitsgruppen.htm/>.

⁵⁶ Society of European Contract Law; <http://www.secola.org/>.

⁵⁷ Academy of European Private Law; <http://www.accademiagiurprivatistieuropei.it/>.

⁵⁸ European University Institute; <http://www.iue.it>.

⁵⁹ Study Group on a European Civil Code; <http://www.sgecc.net/>.

⁶⁰ Swoją działalność grupa rozpoczęła w 1999 r.; McGuire, *ZfRV* 10/2006, s. 166.

⁶¹ Ch. Von Bar, *Working Together Toward a Common Frame of Reference*, „Juridica International” 10/2005, s. 18.

dliwości.⁶² Grupę tworzą niezależni naukowcy z państw członkowskich Unii Europejskiej, a także z Norwegii i Szwajcarii.⁶³ Członkowie grupy nie mają mandatu politycznego, nie reprezentują też narodowych, społecznych czy politycznych grup interesów.⁶⁴ Grupa Studyjna ma charakter otwarty i współpracuje z innymi grupami badawczymi zajmującymi się zblizoną tematyką. Wielu badaczy biorących udział w pracach Komisji Lando współtworzy Grupę Studyjną. Gwarantuje to kontynuację jej prac i pełne wykorzystanie dotychczasowych wyników badań.

Nazwa Grupy wywołuje liczne kontrowersje i nieporozumienia. Dostowne jej brzmienie sugerować bowiem może, że celem prowadzonych przez nią badań jest stworzenie europejskiego kodeksu cywilnego, który na wzór kodyfikacji krajowych miałby objąć swoim zakresem całe prawo prywatne. Tymczasem założyciele Grupy Studyjnej od samego początku – świadomi złożoności i kompleksowości materii – postawili sobie za cel jedynie badanie części prawa prywatnego mającej szczególną wagę dla rozwoju wspólnego europejskiego rynku wewnętrznego.⁶⁵ Obszar badań Grupy Studyjnej obejmuje nie tylko prawo umów, ale także pozaumowne stosunki zobowiązaniowe, a nawet część prawa rzeczowego dotyczącego ruchomości. Wyniki prac Grupy Studyjnej są publikowane w serii „Zasady prawa europejskiego” (PEL). Do tej pory pojawiło się sześć tomów. Dotyczą one sprzedaży, dzierżawy, usług, agencji handlowych, franczyzy i dystrybucji, osobistych zabezpieczeń wierzytelności oraz prowadzenia cudzych spraw bez zlecenia. W 2008 r. planowane są publikacje dotyczące bezpodstawnego wzbogacenia, pozaumownej odpowiedzialności odszkodowawczej,⁶⁶ a w roku 2009 publikacja poświęcona umowom zlecenia i pożyczki oraz umowom nieodpłatnym, a ponadto wszelkim tematom związanym z prawem własności. Tomy opublikowane w serii PEL zawierają uwagi porównawcze, a także tłumaczenie wzorcowych reguł. Dla tak określonego zakresu badań trudno więc znaleźć wspólną nazwę. Z jednej strony wykracza on poza prawo zobowiązań, z drugiej zaś strony nie obejmuje całości prawa prywatnego. Bez wątplenia przedmiotem badań są podstawowe instytucje cywilistyczne dotyczące praw majątkowych znajdujące się w kodeksach cywilnych państw europejskich. Chcąc odzwierciedlić szerokie spektrum badań, nie dających się jednak zaszeregować do jednego z tradycyjnych działów prawa cywilnego, grupa przyjęła na-

⁶² M.R. McGuire, ZfRV 10/2006, s. 166; ogłoszone podczas konferencji referaty opublikowane zostały w European Review of Private Law (ERPL) 1997, s. 455 i n.

⁶³ Zastrzeżenia do reprezentatywności oraz właściwego doboru członków grup roboczych działających w ramach Grupy Studyjnej zgłaszają J. Pisuliński (TPP 2/2006, s. 103) i R. Mańko (2004, s. 52 i n.); odmiennie Hesselink, KPP 2/2006, s. 323 i n.

⁶⁴ Ch. Von Bar, „Juridica International” 10/2005, s. 18.

⁶⁵ M.R. McGuire, ZfRV 10/2006, s. 166.

⁶⁶ Ch. von Bar, J. Lehmann, *O przyszłości Prawa Cywilnego*, rozmowa z prof. Christianem von Barem, szefem Grupy Studyjnej ds. Europejskiego Kodeksu Cywilnego, „Palestra” 7–8/2007, s. 84.

zwę *Study Group on a European Code Civil*.⁶⁷ Na wybór takiej nazwy wpływ mogły mieć ponadto wspomniane rezolucje Parlamentu Europejskiego z 1989 r. i 1994 r., a także konferencja haska. Taka nazwa ma jednocześnie wskazywać na szerszy – w porównaniu do Komisji Lando – zakres badawczy.

Badania prawno-porównawcze prowadzone przez Grupę Studyjną mają wzmocnić i pobudzić wzajemne zainteresowanie systemami prawnymi krajów członkowskich. Wyniki tych badań mają służyć jako wzorzec regulacji prawnych, wskazywać prawodawcom oraz sądom kierunek dalszego rozwoju i w ten sposób pośrednio wspierać harmonizację prawa. Dla stron zawierających umowy o charakterze transgranicznym mogą one stanowić alternatywne źródło prawa umów, które strony w granicach zasady swobody umów mogłyby wskazać jako prawo właściwe (*lex mercatoria*). Charakterystyczny się wysoką jakością i neutralnością wzorcowy model regulacji opatrzony komentarzem i uzupełniony o szczegółowe uwagi prawno-porównawcze może wreszcie stać się „profesor-skim” projektem europejskiego kodeksu cywilnego⁶⁸ i stworzyć naukowe podwaliny do dyskusji nad tym kontrowersyjnym pomysłem.⁶⁹ Podkreślić jednak należy, że Grupa Studyjna nie jest grupą jednorodną, w której każdy członek jest zwolennikiem powstania europejskiego kodeksu cywilnego. Grupa – jak sama nazwa wskazuje – ma jedynie charakter studyjny (badawczy).⁷⁰ W wyniku jej prac powstać mają wspólne europejskie standardy dla dziedzictwa prawnego państw członkowskich Unii Europejskiej. Od 2005 roku Grupa Studyjna bierze udział w pracach nad stworzeniem Wspólnego Systemu Odniesienia.

E. Akademicki projekt Wspólnego Systemu Odniesienia

I. Nazwa

Szczególne cecha WSO polega na tym, że tak naprawdę nikt nie wie co się za nim kryje. W dalszym ciągu sprawą otwartą pozostaje bowiem odpowiedź na pytanie czy WSO będzie jedynie niewiążącym dokumentem, z którego organy Unii Europejskiej będą mogły korzystać w ramach reformy prawa wspólnotowego, czy też stanie się on „koniem trojańskim”, za pomocą którego przemyci się do prawa europejskiego kodeks umów.⁷¹ Niektórzy twierdzą wręcz, że nazwa projektu to jedynie kamuflaż dla europejskiej kodyfikacji i uważają, że w ten sposób Komisja chce ukryć brak kompetencji do pełnej harmonizacji prawa

⁶⁷ M.R. McGuire, ZfRV 10/2006, s. 166 i n.

⁶⁸ M.R. McGuire, ZfRV 10/2006, s. 169.

⁶⁹ Krytycznie o idei stworzenia europejskiego kodeksu cywilnego w literaturze polskiej: R. Mańko, 2004, *passim*.

⁷⁰ Ch. Von Bar, „Juridica International” 10/2005, s. 19; von Bar, KPP 2/2002, s. 307.

⁷¹ R. Zimmermann, *Der Gemeinsame Referenzrahmen: ZEuP – Symposium in Graz*, ZEuP 1/2007, s. 109.

prywatnego,⁷² a także uspokoić prawniczych nacjonalistów, którzy obawiają się utraty znaczenia swojego kapitału w postaci wiedzy o krajowym prawie prywatnym.⁷³ Choć Wspólny System Odniesienia nie jest najszcześniejszym terminem – nie jest znany doktrynie prawa i wywołuje problemy w przekładzie⁷⁴ – to ma on charakter neutralny i stanowi pewnego rodzaju kompromis między zwolennikami i przeciwnikami harmonizacji prawa prywatnego.

II. Cele

Na tym typ etapie prac trudno jest przesądzić ostateczną rolę WSO.⁷⁵ Biorąc jednak pod uwagę przedstawione wyżej zaangażowanie Komisji i Parlamentu, a także dotychczasowy przebieg prac naukowych, można wskazać na kilka potencjalnych możliwości jego wykorzystania.

1. Stworzenie wzorcowych reguł europejskiego prawa umów. Podstawowym celem projektu jest rozwój europejskiego prawa umów poprzez stworzenie zbioru wzorcowych reguł wspólnych dla wszystkich krajów członkowskich. W tym celu projekt identyfikuje kwestie prawne wymagające udoskonalenia oraz przedstawia najlepsze rozwiązania z uwzględnieniem prawa umów poszczególnych krajów, dorobku prawnego Wspólnoty Europejskiej oraz odpowiednich instrumentów międzynarodowych, zwłaszcza Konwencji ONZ o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów z 1980 r.⁷⁶ Wzorcowe reguły mają przyczynić do lepszego funkcjonowania otwartego rynku wewnętrznego charakteryzującego się wolną i uczciwą konkurencją, swobodnym przepływem towarów, osób, usług i kapitału pomiędzy państwami członkowskimi oraz wysokimi standardami ochrony konsumenta.

⁷² G. Wagner, ZEuP 1/2007, s. 182 i n.; M. Boszko, TPP 1/2006, s. 12 i n.

⁷³ G. Wagner, ZEuP 1/2007, s. 183; M. Hesselink, KPP 2/2006, s. 326.

⁷⁴ Polska nazwa – przyjęta w oficjalnym tłumaczeniu Unii Europejskiej – nie odpowiada ani wersji angielskiej (Common Frame of Reference), ani też niemieckiej (Referenzrahmen). Gdyby Komisja rzeczywiście chciała użyć słowa „system” to zamiast „frame” czy „Rahmen” posłużyłaby się tym znanym i powszechnie używanym w językach europejskich słowem. Z tego punktu widzenia trafność polskiego przekładu jest wątpliwa. W literaturze polskiej pojawiły się też różne odpowiedniki tego terminu. Tłumaczony jest on jako „Wspólna Rama Odniesienia” (np. J. Rajski, KPP 1/2006, s. 111), „Wspólne Ramy Odniesienia” (np. J. Lehmann, *Europejski Kodeks Cywilny?*, „Palestra” 7–8/2007, s. 86). Choć za najbardziej trafny odpowiednik angielskiego i niemieckiego przekładu uznać należy termin „Wspólne Ramy Odniesienia”, to chcąc uniknąć wprowadzania nowych terminów dla określenia tego samego projektu oraz biorąc pod uwagę znaczenie oficjalnego przekładu przyjętego w artykule jego terminologię. Dotyczy to również tytułów innych cytowanych aktów prawnych.

⁷⁵ Na różne poglądy doktryny w tej materii wskazuje J. Rajski, KPP 1/2006, s. 112, przyp. 5.

⁷⁶ Dz. U. z 13 maja 1997 r. nr 45, poz. 286; o Konwencji w odniesieniu do WSO w zakresie właściwego wykonania zobowiązania: Zoll, UN-Kaufrecht und Common Frame of Reference im Bereich der Leistungsstörungen: Ein Beitrag aus der Perspektive der Acquis Group, ZEuP 1/2007, s. 229 i n.; znaczenie Konwencji w procesie harmonizacji prawa umów podkreśla Żuławska, Uwagi o „europeizacji” prawa umów, KPP 2/2001, s. 233.

2. Weryfikacja *acquis*. Jednym z głównych celów WSO jest poprawa jakości stanowionego prawa konsumenckiego. Akty prawne Unii Europejskiej posługują się często terminologią oraz pojęciami, których same nie definiują.⁷⁷ Nierzadko prowadzi to do ich wewnętrznej sprzeczności, odmiennej wykładni, a w konsekwencji do niespójności systemu. Wprowadzając i definiując terminy prawne WSO ma mieć charakter porządkujący.⁷⁸ Terminy i pojęcia użyte w europejskich aktach prawnych miałyby znaczenie wskazane w WSO, chyba że same akty stanowiłyby inaczej. WSO ma zatem zweryfikować *acquis*, a poprzez wydobicie i wyraźne określenie zasad leżących u jego podstaw ma udoskonalać i poszerzać dorobek wspólnotowy.⁷⁹

3. „Skrzynka narzędzi”. WSO ma dbać o wysoką jakość prawodawstwa. Stanowiąc nowoczesny model prawa umów, WSO może posłużyć prawodawcy europejskiemu jako narzędzie pomocne w procesie tworzenia i stosowania prawa, może być w szczególności wykorzystywany do interpretacji i przeglądu obowiązujących aktów prawnych, a także służyć pomocą w trakcie przygotowywania nowych regulacji w zakresie prawa umów.⁸⁰

4. Poprawa prawa krajowego. WSO może okazać się szczególnie pomocny dla ustawodawców krajowych wdrażających prawo europejskie do swoich porządków prawnych, a także dla sądów dokonujących wykładni implementowanego prawa. Może też dać impuls do przeprowadzenia reformy systemów prawnych w krajach członkowskich.⁸¹

5. Instrument opcjonalny. WSO może stać się podstawą do stworzenia wzorca regulacji prawnej, który odchodziłby od sektorowego stanowienia i stosowania prawa na poziomie europejskim (instrument opcjonalny).⁸² Miałyby on natomiast charakter uniwersalny i mógłby znaleźć zastosowanie do wszystkich transakcji transgranicznych (metoda *opt-out*), albo stać się subsydiarnym źródłem prawa, które strony – w ramach swobody umów – mogłyby wybrać jako system norm prawnych regulujący ich wzajemne stosunki prawne (metoda *opt-in*).⁸³ Instrument opcjonalny nie zastąpiłby jednak istniejących regulacji krajowych, lecz funkcjonowałby równoległe do nich.

⁷⁷ Zob. orzeczenie ETS z 12 marca 2002 r. w sprawie Simone Leitner vs. TUI Deutschland GmbH & Co. KG, C-168/00 Sig. 2002, I-2631; Trstenjak, Die Auslegung privatrechtlicher Richtlinien durch den EuGH: Ein Rechtsprechungsbericht unter Berücksichtigung des Common Frame of Reference, ZEuP 1/2007, s. 152 i n.; M. Boszko, TPP 1/2006, s. 11 i n.

⁷⁸ Nb. 62, 79 Planu Działania z 2003 r.

⁷⁹ Nb. 53, 54, 64 Planu Działania z 2003 r.

⁸⁰ Pkt 6 sprawozdania Komisji z 2007 r.; nb. 64, 80 Planu Działania z 2003 r.; zob.: H. Beale, „Juridica International” 10/2005, s. 14.

⁸¹ Nb. 60 Planu Działania z 2003 r.

⁸² Nb. 62 in fine, 64, 95 Planu Działania z 2003 r.

⁸³ Por. M. Boszko, TPP 1/2006, s. 15; M. Kenny, 1/2005 KPP, s. 270; Ch. von Bar, H. Schulte-Nölke, Gemeinsamer Referenzrahmen für europäisches Schuld- und Sachenrecht, Zeitschrift für Rechtspolitik (ZRP) 5/2005, s. 167; H. Beale, „Juridica International” 10/2005, s. 15 i n.

6. Harmonizacja prawa prywatnego. Choć stworzenie wspólnego dla całej Europy, powszechnie obowiązującego kodeksu cywilnego, który zastąpiłby krajowe kodyfikacje, wydaje się z dzisiejszej perspektywy zadaniem nie tylko niezwykle skomplikowanym, ale i mało realnym w krótkim okresie czasu,⁸⁴ a Komisja wyraźnie dystansuje się od pomysłu stworzenia europejskiego kodeksu cywilnego, to szeroki zakres prac naukowych, często wykraczających poza ramy określone przez Komisję, daje dobre podwaliny do dalszego rozwoju europejskiego prawa umów, natomiast wypracowanie spójnych rozwiązań, zgodnych z tradycją prawną krajów członkowskich, przyczyni się do harmonizacji prawa prywatnego.⁸⁵

7. Komparatystyczna encyklopedia prawa prywatnego. Projekt jest oparty na dokładnej analizie prawno-porównawczej i dlatego stanowi nieocenione źródło informacji o europejskich systemach prawnych. W swej ostatecznej wersji projekt będzie dodatkowo zawierał noty porównawcze wyjaśniające czy i w jakim zakresie termin prawny zdefiniowany w WSO różni się od jego odpowiednika w prawie krajowym. Ostateczny wynik prac naukowych, w ramach których przygotowujemy jest nie tylko WSO, ale także zasady prawa europejskiego (PEL), może uzyskać status komparatystycznej encyklopedii prawa prywatnego.⁸⁶

III. Zakres

Zakres projektu akademickiego jest znacznie szerszy niż planowane przez Komisję ramy WSO.⁸⁷ Choć projekt jest związany z WSO, to jest pomyślany jako zupełnie niezależny tekst. Zespoły badawcze rozpoczęły pracę w tradycji Komisji ds. Europejskiego Prawa Umów mając na celu poszerzenie jej obszaru badawczego. Kiedy rozpoczęto prace nad projektem nie toczyły się żadne polityczne dyskusje dotyczące powstania WSO, ani dla prawa umów, ani dla żadnego innego działu prawa. Prace badawcze mają za zadanie poszerzać i precyzować przepisy ogólne dotyczące umów, a także regulować zagadnienia nie objęte tymi przepisami, charakterystyczne dla poszczególnych typów umów. Mają one więc dość szeroki zakres i obejmują nie tylko reguły dotyczące powstania, ważności, wykładni i treści umów, wykonywania zobowiązań umownych czy skutków ich niewykonania, ale w drodze analogii odnoszą się też do innych czynności prawnych. Zakres prac obejmuje prawa i zobowiązania wynikające z bezpodstawnego wzbogacenia, odpowiedzialność deliktową i prowadzenie cudzych spraw bez zlecenia. Tym samym obejmuje on zobowiązania pozaumowne w zakresie szerszym niż PECL. W projekcie WSO uwzględniono obszary regulowane przez dyrektywy europejskie, w tym prawo konsumenckie. Zespoły ba-

⁸⁴ Świadomi tego są również naukowcy pracujący nad projektem: zob. Ch. von Bar, J. Lehmann, „Palestra” 7–8/2007, s. 83.

⁸⁵ Nb. 62 Planu Działania z 2003 r.

⁸⁶ Ch. Von Bar, J. Lehmann, „Palestra” 7–8/2007, s. 84.

⁸⁷ R. Zimmermann, ZEuP 1/2007, s. 110; Ch. von Bar, H. Schulte-Nölke, ZRP 5/2005, s. 166.

dawcze potraktowały jednak prawo konsumenckie nie jako odrębną i samodzielną dziedzinę prawa, a jako integralną część prawa prywatnego, charakteryzującą się pewnymi odstępstwami od ogólnych zasad.⁸⁸ W wersji ostatecznej projekt będzie również obejmował pewne zagadnienia dotyczące prawa własności na rzeczach ruchomych, takie jak przeniesienie tytułu własności, zabezpieczenie własności oraz prawo powiernicze. Poza zainteresowaniem WSO znajdują się natomiast nieruchomości, prawo spadkowe⁸⁹ i rodzinne.⁹⁰

IV. Struktura i język

Pamiętając o tym, że jednym z nadrzędnych celów projektu jest szersze udostępnienie i lepsze zrozumienie prawa prywatnego w Europie naukowcy kładą duży nacisk nie tylko na jasną i spójną strukturę, ale również na prosty i zrozumiały język. Struktura była wielokrotnie dyskutowana w ramach Grupy Studyjnej, a także Zespołu ds. Kompilacji i Redakcji (*Compilation and Redaction Team*). Ostatecznie przyjęto, że cały tekst zostanie podzielony na 10 ksiąg: I. Przepisy ogólne, II. Umowy oraz inne czynności prawne, III. Zobowiązania w ogólności,⁹¹ IV. Umowy szczegółowe oraz prawa i zobowiązania z nich wynikające, V. Prowadzenie cudzych spraw bez zlecenia, VI. Zobowiązania pozaumowne wynikające ze szkody wyrządzonej innej osobie, VII. Bezpodstawne wzbogacenie, VIII. Nabycie i utrata prawa własności na rzeczach ruchomych, IX. Zabezpieczenie prawa własności na ruchomości, X. Powiernictwo.⁹²

Każda księga podzielona będzie na rozdziały i sekcje. W miarę potrzeb powstaną też podsekcje. Księga dotycząca umów szczegółowych – ze względu na swoją objętość – ma zostać dodatkowo podzielona na części odnoszące się do poszczególnych typów umów. Podstawową jednostką redakcyjną jest artykuł. Sposób numeracji przepisów zasadniczo odpowiada technice stosowanej w wielu nowych europejskich kodyfikacjach. Sposób ten wybrano, aby umożliwić i ułatwić późniejsze wprowadzanie koniecznych zmian oraz dodawanie brakujących fragmentów do projektu przy minimalnym nakładzie pracy redakcyjnej.

⁸⁸ Pogląd ten jest tożsamy z prezentowanym wcześniej stanowiskiem Grupy Studyjnej; zob. Ch. von Bar, KPP 2/2002, s. 309.

⁸⁹ O europeizacji prawa spadkowego zob.: *Zielona Księga „Prawo spadkowe i testamenty”* z 1 marca 2005 r., COM(2005) 65.

⁹⁰ Prawo rodzinne jest przedmiotem badań Commission on European Family Law: www2.law.uu.nl/priv/cefl/.

⁹¹ Trudności sprawiał podział zakresu regulacji między księgami II i III, a także ich nazwa. Rozwiązanie zarysowało się dopiero po decyzjach Grupy Koordynacyjnej (Co-ordinating Group) na temat stosowania kluczowych terminów takich jak „umowa” i „zobowiązanie” oraz po ustanowieniu specjalnej Grupy Strukturalnej (Structure Group). W wyniku konsultacji ustalono, że księga II ma obejmować umowy oraz inne czynności prawne i dotyczyć sposobu ich tworzenia, wykładni, nieważności, treści etc., natomiast Księga III ma regulować zobowiązania zarówno umowne jak i pozaumowne oraz związane z nimi prawa, a więc odnosić się do całego zakresu regulacji objętego projektem; źródło: Draft Common Frame of Reference (DCFR).

⁹² Por. Ch. von Bar, „Juridica International” 10/2005, s. 24 i n.

nej.⁹³ Autorzy projektu są też świadomi, że ich praca poddana będzie procesowi politycznych konsultacji, w ramach których „naukowy” model regulacji może ulec zmianom.⁹⁴ Skonstruowali go więc w taki sposób, że większość jego części ma charakter samodzielny, tzn. w przypadku pominięcia (wyjęcia) pewnych jego elementów pozostałe części mogą być w pełni wykorzystane. Akademicki projekt WSO posiada zatem strukturę daleką od zasady „wszystko albo nic”.⁹⁵ W pełnej wersji każda norma prawna opatrzona będzie komentarzem i uwagami prawnoporównawczymi.

Językiem roboczym wszystkich grup badawczych biorących udział w projekcie jest język angielski.⁹⁶ W tym też języku zostaną opublikowane wyniki badań. Równolegle trwają jednak prace nad przekładem tekstu na języki krajów członkowskich. Tłumaczenie znacznej części projektu zostało już zakończone. Należy się zatem spodziewać, że w dość krótkim czasie po publikacji wersji anglojęzycznej projekt będzie dostępny we wszystkich oficjalnych językach Unii Europejskiej. Wersje językowe będą publikowane w serii PEL.

V. Reguły wzorcowe

Projekt dokonuje rozróżnienia między podstawowymi zasadami o charakterze abstrakcyjnym, a wzorcowymi regułami postępowania w określonych sytuacjach. Autorzy projektu uznali, że mówienie o samych „zasadach” – ze względu na ich wysoki poziom abstrakcji – jest niewystarczające. Choć wspólnie tworzą one pewien dodatkowy system reguł postępowania, to często wykluczają się wzajemnie. Dla osiągnięcia optymalnego rozwiązania należy je zawsze rozpatrywać przy uwzględnieniu ich wzajemnych relacji. Zadanie to z kolei można wykonać wyłącznie przy pomocy dobrze sformułowanych reguł wzorcowych. Dla potrzeb projektu wstępnie wstrzymano się od głębszej analizy słowa „zasady”. Podejście to uzasadniono tym, że „wzorcowe reguły” obejmują „zasady” europejskiego prawa umów, a te z kolei stały się – w języku projektu – „wzorcowymi regułami”.⁹⁷

VI. Metody pracy

Nad projektem pracują naukowcy ze wszystkich krajów członkowskich. Tworzą oni tzw. *Network of Excellence*,⁹⁸ w ramach którego odbywają się regu-

⁹³ Z tego powodu zdecydowano się m.in. na umieszczenie umów szczegółowych w jednej księdze. Taka struktura ma ułatwić rozszerzenie WSO o nowe typy umów bez konieczności zmiany numeracji pozostałych ksiąg i ich zawartości; źródło: DCFR.

⁹⁴ Ch. Von Bar, „Juridica International” 10/2005, s. 23.

⁹⁵ Źródło: DCFR.

⁹⁶ O problemach związanych z terminologią angielską w pracach badawczych: J. Pisuliński, TPP 2/2006, s. 106; R. Mańko, 2004, s. 52.

⁹⁷ Źródło: DCFR.

⁹⁸ Szerzej: Ch. von Bar, „Juridica International” 10/2005, s. 20.

larne spotkania grup roboczych oraz liczne konferencje,⁹⁹ podczas których konsultowane i omawiane są postępy prac i prezentowane wyniki badań.¹⁰⁰ Ostatnia konferencja dotycząca WSO odbyła się w Pradze w grudniu 2007 r.¹⁰¹ Prace grup badawczych prowadzone są różnymi metodami i charakteryzują się często odmiennym podejściem badawczym. Każda grupa sama wybiera metodę pracy, którą uznaje za najbardziej przydatną dla osiągnięcia postawionego celu. W ramach Grupy Studyjnej działa np. stała grupa robocza, która zajmuje się tłumaczeniem, przygotowaniem komentarzy oraz opisów krajowych instytucji prawnych objętych projektem (tzw. *notes*).¹⁰² Wyniki tych prac są prezentowane i dyskutowane podczas cotygodniowych seminariów pod kierunkiem Prof. Christiana von Bara.¹⁰³ Prace koordynowane są przez wspólną komisję, która czuwa nad ich wewnętrzną spójnością.¹⁰⁴

Warto pokreślić, że w pracach nad WSO nie chodzi o przejmowanie norm prawnych z porządków prawnych któregoś z państw członkowskich i forsowanie ich jako modelu europejskiego. Dyskusje nie toczą się wokół krajowych porządków prawnych, lecz dotyczą cywilistycznych instytucji prawnych i modelu ich funkcjonowania. Prace obejmują kompleksowe zagadnienia, które na wstępie są dokładnie definiowane, a następnie zakres badań jest uszczegółowiany. Ekspertki nie tyle przekonują do swoich krajowych rozwiązań, co raczej starają się pokazać z perspektywy swojego porządku prawnego funkcjonowanie określonej instytucji prawnej oraz zaprezentować rozwiązania prawne dotyczące dyskutowanej problematyki. Prace koncentrują się zatem na poszukiwaniu i wypracowaniu najlepszych rozwiązań.¹⁰⁵ Dokonuje się przy tym oczywiście komparatystyki prawnej i korzysta z doświadczeń krajów członkowskich. Decydująca jest tu jednak nie tyle geneza normy prawnej, co jej treść, cel i przydatność. Debaty przebiegają na płaszczyźnie czysto naukowej w oderwaniu od aspektu politycznego¹⁰⁶ czy narodowego.¹⁰⁷

⁹⁹ Zob. J. Lehmann, „Palestra” 7–8/2007, s. 87 n.

¹⁰⁰ Dodatkowo organizowane są z różnej inicjatywy sympozja naukowe dotyczące prac nad projektem, zob.: referaty wygłoszone podczas sympozjum zorganizowanego przez Zeitschrift für Europäisches Privatrecht w Grazu, ZEuP 1/2007, s. 109–323.

¹⁰¹ Wśród zagadnień dyskutowanych podczas obrad wymienić należy m.in. umowę darowizny, prawo powiernicze, zabezpieczenia kredytów oraz umowa pożyczki.

¹⁰² Metodę pracy Grupy Studyjnej opisuje M.R. McGuire, ZfRV 10/2006, s. 170 i n.

¹⁰³ Obecnie tematem seminariów są przepisy krajów członkowskich dotyczące bezpodstawnego wzbogacenia.

¹⁰⁴ O podziale i organizacji prac: J. Rajski, KPP 1/2006, s. 116; Ch. von Bar, KPP 2/2002, s. 312 i n.; Ch. von Bar, „Juridica International” 10/2005, s. 23.

¹⁰⁵ Na nieprecyzyjność pojęcia „najlepsze rozwiązania” wskazuje J. Pisuliński, TPP 2/2006, s. 106.

¹⁰⁶ O polityczno-prawnych aspektach europeizacji prawa prywatnego: M. Hesselink, KPP 2/2006, s. 303 i n.

¹⁰⁷ Por. Ch. von Bar, J. Lehmann, „Palestra” 7–8/2007, s. 85.

Przy doborze ekspertów uwzględniono różnorodność tradycji prawnych oraz starano się zachować równowagę interesów gospodarczych, a także brano pod uwagę dotychczasowe doświadczenie i zaangażowanie w prace badawcze.¹⁰⁸ Oprócz naukowców w projekcie udział biorą tzw. uczestnicy rynku (*stakeholders*),¹⁰⁹ którzy reprezentują różne grupy interesów. Są wśród nich przedstawiciele ministerstw krajów członkowskich, przedsiębiorców, konsumentów, banków, adwokatów, sędziów, a także innych grup zawodowych i biznesu, którzy zgłosili chęć uczestnictwa; zostali oni włączeni do prac grup roboczych. Skład tej grupy poddawany jest jednak krytyce.¹¹⁰ Zarzuca się mu brak reprezentatywności, właściwego wyważenia interesów ważnych grup społecznych oraz podnosi się brak jasnych kryteriów uczestnictwa, co w rezultacie prowadzi do dominacji określonych grup interesów.¹¹¹ Dość zróżnicowana jest też aktywność poszczególnych krajów członkowskich w pracach nad projektem.¹¹² Ten brak równowagi nie wynika jednak z odmiennego traktowania czy też preferowania określonych krajów, a raczej z ich różnego zainteresowania uczestnictwem w projekcie. Biorąc pod uwagę doniosłość projektu, za priorytetowe zadanie należy uznać większe zaangażowanie ze strony Polski, co leży w interesie nie tylko naszego kraju, ale również całej Unii Europejskiej oraz jest rzeczą pożądaną przez bezpośrednich koordynatorów projektu.¹¹³ Sieć ekspertów składa się obecnie z 176 przedstawicieli firm i konsumentów oraz środowisk prawniczych.¹¹⁴ Ważną platformą współpracy naukowców i praktyków są konferencje organizowane w ramach Europejskiego Forum Dyskusyjnego.¹¹⁵

¹⁰⁸ Pkt 2.2.1 sprawozdania Komisji z 2005 r.

¹⁰⁹ Zob. Ch. von Bar, H. Schulte-Nölke, ZRP 5/2005, s. 166; szerzej o powstaniu tej grupy i jej współpracy z Grupą Studyjną: Ch. von Bar, „Juridica International” 10/2005, s. 21.

¹¹⁰ G. Wagner, ZEuP 1/2007, s. 189 i n.

¹¹¹ Jako przykład braku równowagi w literaturze podaje się nadreprezentację notariuszy – 13 przedstawicieli Conference of Notaries of the European Union; 2 przedstawicieli Federalnego Związku Przemysłu Niemieckiego (BDI), przy aż 8 przedstawicielach Niemieckiego Związku Budowy Maszyn i Urządzeń (VDMA); 2 osoby reprezentują Federalny Związek Banków Niemieckich, a 3 przedstawicieli ma Niemiecki Związek Banków Listu Zastawnego (VdP); niejasne jest też uczestnictwo przedstawiciela Fiat France przy jednoczesnym braku reprezentacji innych firm z branży samochodowej; G. Wagner, ZEuP 1/2007, s. 189; lista uczestników na dzień 5 marca br.:

http://ec.europa.eu/consumers/cons_int/safe_shop/fair_bus_pract/cont_law/cfr_net_members_en.pdf.

¹¹² Zgodnie z aneksem do sprawozdania Komisji z 2005 r. dominującą rolę wiodą Niemcy – 35 uczestników oraz Brytyjczycy – 25 uczestników; reprezentacja polska w 2005 r. była dwuosobowa; natomiast Cypr, Estonia, Grecja, Węgry oraz Słowacja nie miały w ogóle swoich przedstawicieli.

¹¹³ Ch. von Bar, J. Lehmann, „Palestra” 7–8/2007, s. 84.

¹¹⁴ Pkt 2 sprawozdania Komisji z 2007 r.

¹¹⁵ Dotychczas odbyły się konferencje w Londynie, Wiedniu i Sztutgarciu; o wkładzie Europejskiego Forum Dyskusyjnego w prace nad WSO zob. pkt 5.1 sprawozdania Komisji z 2007 r.

VII. Przebieg prac

1. Od ogłoszenia komunikatu Komisji w 2004 r. postęp w pracach nad europejskim prawem umów przedstawiony został w dwóch sprawozdaniach. Pierwsze sprawozdanie Komisji z września 2005 r.¹¹⁶ opisuje zasady współpracy oraz sposób tworzenia i działania sieci badawczej pracującej nad projektem. Na tej podstawie Komisja wskazuje kroki, jakie należy podjąć dla usprawnienia prac w obrębie sieci, w szczególności zaś w celu podniesienia jej wydajności.¹¹⁷ Dla zachowania wewnętrznej spójności projektu za niezbędne uznano zdefiniowanie abstrakcyjnych terminów prawnych i skoordynowanie ich z przygotowywanymi zasadami. W kwestiach merytorycznych Komisja przyznaje WSO priorytetowe znaczenie dla weryfikacji *acquis* w dziedzinie ochrony konsumenta. Uznając fundamentalne znaczenie zasady swobody umów¹¹⁸ Komisja podkreśla, że dla równowagi stron konieczne jest rozróżnienie umów zawieranych między przedsiębiorcami (B2B), a umów zawieranych z konsumentem (B2C). Sprawozdanie w sposób szczegółowy, opierając się na przykładach, prezentuje wstępne wyniki analizy dyrektyw europejskich¹¹⁹ i przedstawia dwie strategie zmierzające do poprawy spójności, uproszczenia i usprawnienia regulacji prawnych dotyczących konsumenta: indywidualną weryfikację każdej dyrektywy lub weryfikację regulacji sektorowych (podejście pionowe) albo określenie wspólnych cech *acquis* za pomocą instrumentów ramowych (podejście poziome). Podejście poziome nie wyklucza podejścia pionowego, o ile okaże się ono potrzebne.¹²⁰

2. Nawiązując do tych strategii rozwoju europejskiego prawa konsumencijskiego Komisja wydała w lutym 2007 r. Zieloną Księgę.¹²¹ Przedmiotem przeglądu jest 8 dyrektyw dotyczących ochrony praw konsumenta.¹²² Poddając krytycznej ocenie dorobek wspólnotowy w tym zakresie Komisja wskazuje na kazuistyczny charakter dyrektyw, ich niedostosowanie do zmieniającej się sytuacji na

¹¹⁶ Pierwsze roczne sprawozdanie o postępach prac dotyczących europejskiego prawa umów i weryfikacji *acquis* z 23 września 2005 r., COM (2005) 456.

¹¹⁷ Pkt 2.6.2 sprawozdania Komisji z 2005 r.

¹¹⁸ Zob. M. Hesselink, KPP 2/2006, s. 322.

¹¹⁹ Dyrektywa 98/6/WE z 16 lutego 1998 r. w sprawie ochrony konsumenta przez podawanie cen produktów oferowanych konsumentom, Dz. U. WE z 18 marca 1998 r. seria L, nr 80, s. 27; dyrektywa 98/27/WE z 19 maja 1998 r. w sprawie nakazów zaprzestania szkodliwych praktyk w celu ochrony interesów konsumentów, Dz. U. WE z 11 czerwca 1998 r. seria L, nr 166, s. 51; dyrektywa 94/47/WE z 26 października 1994 r. w sprawie ochrony nabywców w odniesieniu do niektórych aspektów umów odnoszących się do nabywania praw do korzystania z nieruchomości w oznaczonym czasie, Dz. U. WE z 29 października 1994 r. seria L, nr 280, s. 83; dyrektywa 97/7/WE z 20 maja 1997 r. w sprawie ochrony konsumentów w przypadku umów zawieranych na odległość, Dz. U. WE z 4 czerwca 1997 r. seria L, nr 144, s. 19.

¹²⁰ Pkt 3.3 sprawozdania Komisji z 2005 r.

¹²¹ Zielona Księga z 8 lutego 2007 r. w sprawie przeglądu dorobku wspólnotowego w dziedzinie praw konsumenta, COM (2006) 744.

¹²² Dyrektywy dotyczące praw konsumenckich będące przedmiotem przeglądu wymienione zostały w załączniku nr 2 do Zielonej Księgi z 2007 r.

rynku czy rozwoju nowych technologii,¹²³ rozdrobnienie przepisów, luki prawne oraz brak spójności regulacji.¹²⁴ Wszystko to pociąga za sobą dodatkowe koszty, które hamują swobodny rozwój rynku wewnętrznego oraz negatywnie wpływa na zaufanie konsumentów i przedsiębiorców do ich pozycji prawnej.¹²⁵

W celu przeciwdziałania tej sytuacji Komisja nakreśliła trzy możliwości działania: podejście przekrojowe, podejście mieszane oraz zaniechanie działań legislacyjnych. Biorąc pod uwagę powszechną krytykę obecnego stanu prawnego realizacja ostatniej opcji wydaje się mało prawdopodobna. Opcja pierwsza stanowi natomiast odpowiednik podejścia pionowego zasygnalizowanego przez Komisję w sprawozdaniu z 2005 r. Obowiązujące dyrektywy miałyby być indywidualnie zmieniane i dostosowywane do potrzeb rynku.¹²⁶ Takie podejście umożliwiłoby wprawdzie częściową poprawę *acquis* poprzez usunięcie wad oraz uzupełnienie luk w ramach określonych dyrektyw, nie doprowadziłoby jednak do spójności i uproszczenia prawa. Druga opcja – podejście mieszane stanowi połączenie instrumentu przekrojowego z działaniami na płaszczyźnie pionowej. Zakłada ona wyodrębnienie z dyrektyw konsumenckich zagadnień wspólnych i uregulowanie ich w jednym akcie prawnym o charakterze ramowym. Mają one tworzyć część ogólną instrumentu horyzontalnego uzupełnionego o regulację dotyczącą umowy sprzedaży, a także o pewne działania na płaszczyźnie pionowej, o ile przedmiot regulacji by tego wymagał. Instrument ten mógłby być wykorzystywany zarówno do transakcji krajowych jak i transgranicznych. Jako alternatywę rozważa się również jego zastosowanie tylko do umów transgranicznych, albo wyłącznie do sprzedaży na odległość.¹²⁷

Zielona Księga zwraca również uwagę na obowiązującą dotychczas zasadę minimalnej harmonizacji i związane z nią trudności.¹²⁸ Poddając pod rozwagę różne alternatywne rozwiązania, poczynając od pełnej harmonizacji poprzez połączenie harmonizacji minimalnej z zasadą wzajemnego uznawania, albo z zasadą pierwszeństwa prawa kraju pochodzenia, Komisja sama przyznaje, że żadna ze wskazanych alternatyw nie jest optymalnym rozwiązaniem, nie upraszcza i nie racjonalizuje prawa, w szczególności nie przeciwdziała rozdrobnieniu przepisów, a także nie podnosi zaufania konsumenta ani sprzedawcy do wspólnego rynku. WSO, w zakresie w jakim dotyczy prawa umów konsumenckich, ma zostać uwzględniony w przeglądzie *acquis*.

3. Ostatnie podsumowanie prac nad WSO zawarte jest w drugim sprawozdaniu z lipca 2007 r.¹²⁹ Komisja ponownie ustaliła priorytety w zakresie prawa

¹²³ Pkt 3.1 Zielonej Księgi z 2007 r.

¹²⁴ Pkt 3.2 Zielonej Księgi z 2007 r.

¹²⁵ Pkt 3.3 Zielonej Księgi z 2007 r.

¹²⁶ Pkt 4.1 Zielonej Księgi z 2007 r.

¹²⁷ Pkt 4.4 Zielonej Księgi z 2007 r.

¹²⁸ Pkt 4.5 Zielonej Księgi z 2007 r.

¹²⁹ Drugie sprawozdanie okresowe w zakresie Wspólnego Systemu Odniesienia z 25 lipca 2007 r., COM (2007) 447.

umów konsumenckich i dokonała podziału zagadnień na trzy kategorie: przegląd *acquis* (charakter priorytetowy), ogólne prawo umów bezpośrednio z nim powiązane (charakter uzupełniający) oraz pozostałe zagadnienia ogólne prawa umów, na których opierać się powinno prawo wspólnotowe (charakter informacyjny).¹³⁰ W zdecydowanej części sprawozdanie poświęcone jest natomiast kwestiom merytorycznym wynikającym z warsztatów dotyczących WSO.¹³¹ Również tu dominuje problematyka konsumencka, która koncentruje się na takich zagadnieniach jak: pojęcie konsumenta i przedsiębiorcy, nieuczciwe warunki umowne, informacje udzielane przed zawarciem umowy, sprzedaż konsumencka, prawo odstąpienia od umowy, prawo konsumenta do odszkodowania oraz odpowiedzialność producenta. Zaprezentowano też warsztaty poświęcone innym zagadnieniom *acquis* nie dotyczącym bezpośrednio konsumentów (prawo ubezpieczeniowe, handel elektroniczny), a także ogólnemu prawu umów.

4. Ramy czasowe projektu są bardzo napięte, a ich zachowanie stanowi duże wyzwanie.¹³² Przed ukończeniem ostatecznej wersji projektu przez zespoły badawcze, wzorcowe reguły zostaną opublikowane w wersji roboczej i ponownie przejrzone w celu sprawdzenia ich poprawności i spójności. Dodatkowo uwzględnione będą wyniki prac grup oceniających (*Evaluative Groups*), które w chwili obecnej nie są jeszcze dostępne w formie publikacji i dotąd były uwzględniane w dość powierzchownym zakresie. Część tej oceny stanowi oszacowanie wpływu ekonomicznego prowadzone przez Grupę Badawczą ds. Oceny Wpływu Gospodarczego Przepisów Prawa Umów, analiza podstaw filozoficznych, podjęta przez Stowarzyszenie im. Henri Capitant'a wraz z *Société de Législation Comparée* oraz *Conseil Supérieur du Notariat*, ocena dotycząca akceptowalności zasad prowadzona przez Grupę Wspólnego Rdzenia, a także baza danych prawa zwyczajowego opracowywana przez zespół z Uniwersytetu Paris-Sud.¹³³ Pełna i ostateczna wersja Projektu ma zostać przedłożona Komisji do końca grudnia 2008 r., a następnie wydana w formie książkowej. Komisja przeprowadzi szerokie konsultacje i dokona wyboru tych części projektu, które będą odpowiadały wspólnym celom legislacyjnym; ma przy tym zadbać o wewnętrzną spójność wybranych i ewentualnie zmodyfikowanych części, a także ich kompatybilność z wynikami Zielonej Księgi.¹³⁴ Następnie Komisja przedstawi swoje rozwiązania w formie białej księgi. WSO powinien zostać przyjęty w 2009 roku.¹³⁵

¹³⁰ Pkt 2 sprawozdania Komisji z 2007 r.

¹³¹ Pkt 3 sprawozdania Komisji z 2007 r.

¹³² Ch. von Bar, H. Schulte-Nölke, ZRP 5/2005, s. 167 i n.; Ch. von Bar, „Juridica International” 10/2005, s. 20.

¹³³ Źródło: DCFR.

¹³⁴ Pkt 6 sprawozdania Komisji z 2007 r.

¹³⁵ Pkt 3.2.4 komunikatu z 2004 r.

F. Podsumowanie

Europejski Kodeks Cywilny polaryzuje środowisko prawnicze. Nie da się ukryć, że realizacja tego pomysłu wiąże się z wieloma trudnościami i wywołuje kontrowersje. Ocena, na ile krytyka prowadzonych badań jest zasadna, przekracza ramy tego artykułu. Wydaje się, że oparta jest ona często na pojmowaniu Europejskiego Kodeksu Cywilnego w kategoriach XIX-wiecznych kodyfikacji, na wzór Kodeksu Napoleona, ABGB czy BGB. Tymczasem nie chodzi tu o kodyfikację w tradycyjnym rozumieniu, a raczej o „wielofunkcyjny zbiór podstawowych zasad europejskiego prawa majątkowego”.¹³⁶ Funkcję taką może pełnić Wspólny System Odniesienia. Podkreślić jednak trzeba, że przygotowywanego przez grupy badawcze projektu nie należy utożsamiać z „rzeczywistym” czy też „politycznym” WSO. Projekt akademicki ma stanowić jedynie pewien model regulacji, narzędzie przydatne w realizacji określonych przez Komisję celów. Biorąc pod uwagę płaszczyznę polityczną, WSO może różnić się zakresem i treścią od projektu akademickiego. Choć odpowiedź na pytanie – czy WSO w ogóle powstanie, a jeśli tak, to jaką przyjmie formę – nie jest obecnie przesądzona, to trudno przecenić wartość naukową prowadzonych badań. Projekt akademickiego nie należy bowiem traktować wyłącznie jako elementu przydatnego w tworzeniu WSO. Powstaje on w ramach dużego europejskiego programu badawczego i niezależnie od losów WSO ma propagować wiedzę na temat prawa prywatnego w krajach członkowskich, wskazywać podobieństwa istniejące między poszczególnymi systemami, stanowić bodziec do ich dalszego rozwoju i źródło inspiracji dla rozwiązywania problematycznych kwestii prawa prywatnego. Rola projektu akademickiego nie jest zatem tożsama z celami WSO. Prace grup badawczych pomagają w większym stopniu uświadomić sobie istnienie europejskiego prawa prywatnego, mogą one nadać temu pojęciu nowe znaczenie, przyczynić się do lepszego wzajemnego zrozumienia europejskich systemów prawnych oraz zachęcić do wspólnych rozważań na temat przyszłości prawa prywatnego w Europie. Należy wyrazić nadzieję, że zasady prawa europejskiego (PEL) – podobnie jak zasady europejskiego prawa umów (PECL)¹³⁷ – spotkają się z dużym zainteresowaniem ze strony sądów, komisji kodyfikacyjnych, a także prawodawców w krajach członkowskich. Wszystko to może wreszcie zaowocować projektami reform w samej Unii Europejskiej i przyczynić się do harmonijnej i nieformalnej europeizacji tej dziedziny prawa.

¹³⁶ Ch. von Bar, KPP 2/2002, s. 311.

¹³⁷ J. Rajska, KPP 1/2002, s. 220 i n.